

Topor István

A Nyugat debreceni bemutatkozásának centenáriuma

2009. október 24-én volt 100 esztendeje annak, hogy a Nyugat bemutatkozott Debrecenben. 1909 őszén a lap – kihasználva a június 1-jei Ady-szám megjelenése óta tartó rohamos népszerűségét – vidéki felolvasó körútba kezdett. Egymás után szervezték a vidéki estélyeket és matinékat. Ady egyre növekvő olvasótáborára alapozva a turné, vagy ahogyan Ady mondta: a „*cirkuszosdi*”,¹ október 6-án Nagyváradról indult, majd Szeged következett. Debrecenben 24-én került sor a felolvasó délelőttre.

Az eseményt azonban egy évvel korábban már bevezette egy debreceni Ady bemutatkozás. A Csokonai Kör 1908. február 19-ére Ady felolvasóestet tervezett, ám a költő február 8-án kelt, Kardos Alberthez írt levelében kimentette magát, gyenge egészségi állapotára hivatkozva.²

Végül 1908. február 26-án a városháza dísztermében került sor Ady első debreceni szereplésére. Az estet Komlóssy Arthúr nyitotta meg. Ady *A Maradandóság városában*,³ az *Imádság háború után*,⁴ *A Halál rokona*,⁵ a *Fekete pillangók*

1 Bölöni György: *Az igazi Ady* (Budapest: Magyar Helikon, 1974) 336.

2 Adynak Kardos Alberthez írott két levele a Debreceni Irodalmi Múzeum kéziratárában található K. X. 76. 168. 1. és K. X. 76. 120. 41. 2. jelzet alatt.

A levél betűhív szövege:

Mélyen Tisztelt Főtitkár ur, nagy örömmel ígértem meg Szávay urnak, hogy Debrecenben kivételesen fölolvassok. De már akkor mondtam, hogy csak ha február vége felé fordulna a sor erre. Az az én esetem ugyanis, hogy én pihenni jöttem falura, beteg vagyok s most érzem, látom, hogy sokkal betegebb, mint hittem. Akár hogy is hánytam-vetettem egész napon magamban a dolgot: képtelen leszek én még február 19-én utazásra és szereplésre. Egy héttel később szinte biztosan, de 19-én még nem. Szóval könnyelműen ígértem, de igazán nagy akadály, nyomorúság szegeti meg velem az ígéretet. Ha más szép számok között elcsusztnék két egészen új, esetleg pláne debreceni emlékü vers, azt elküldeném. Oláh Gábor vagy valaki a fiatalok közül esetleg felolvasná. Kikötésem csak az volna, hogy ne kerüljön a lapokba, mivel ezután értékesíteném (szenny?) lapjaimban őket. Ha ennek volna valami becsé, kérem egy kártyán megüzenni. Főtitkár urnak régi tisztelője, híve Ady Endre

3 Megjelent a Nyugat 1908. 5. számában.

4 Uo.

5 Megjelent 1907-ben a Vér és arany című kötetben *A Halál rokona* ciklus kilencedik versként.

*fogatán*⁶ és az *Egy régi Kálvin-templomban*⁷ című verseit olvasta fel. Oláh Gábor Ady szereplésére és költészetére nézve cseppet sem hízelgő véleményét Naplójában így rögzítette: „*Fakó, koporsószagú hangja mintha kriptából töredezett volna fel, mikor a kálvinista templomok húsz évig egyforma zsolozsmáját gúnyolta ki [...] Én tapsoltam neki, mert a költő mégis csak kirí Adyból, mikor a posványokban gázol is. Olyan messze van tőlem, mint az északi sark, de szánom benne a sokat vergődött embert. Költeményei elhervadnak hamarosan; népszerűekké talán soha nem lesznek. Egy kis kör, a szimpatikusok, mécsvilágot gyűjtanak emlékezetének. De az Élet árja elsöpri, mert Ady a halál rokona, költészetete: a halál.*”⁸ Oláh azonban nem mindig vélekedett így Ady lírájáról. Ambivalens viszonyát tükrözi Adyhoz 1908. december 16-án írott levele is. Ebben megvallja Adynak: hálával tartozik a magyar költészetben új utat nyitó munkásságáért, mert, mint írta a költőseninek: „[...] *színeket adtál, tompább, de összetettebb színeket, az én magyarosan rikító képeimhez.*”⁹

Ady tiszteletére este az Angol Királynő étteremben¹⁰ társas vacsorát rendeztek, ahol az egybegyűltek zajosan ünnepelték a költőt.

A Nyugat 1909-es Ady-száma egyre növekvő népszerűséget és sikert hozott a lap és a költő számára is. 1909 őszén a Nyugat szerkesztőgárdája úgy vélte, hogy országos népszerűséget csak úgy teremthet, ha a vidéki szellemi központokat is megnyeri magának. Ezért egymás után szervezték meg a vidéki bemutatkozókat. Debrecenhez a Nyugat több alkotóját is szorosabb szálak fűzték. Ady joghallgatóként töltött egy-két évet Debrecenben, de itt tanult Móricz Zsigmond is. Tóth Árpád szintén Debrecenben nevelkedett és családja is itt élt.¹¹

A debreceni matiné előkészítését Móricz vállalta. Előbb levélben, majd személyes kiküldöttje révén felvette a kapcsolatot Kardos Alberttel, a Csokonai Kör titkárával. A Nyugat szerkesztőinek kívánsága az volt, hogy a kör rendezze a matinét, és mint saját vendégeit fogadja be a Nyugat íróit és költőit. Ennek lehetetlenségét az adta, hogy Szávay Gyula, a Csokonai-kör főtitkára (nem mellesleg Debrecen hivatalos költője, Szabolcska Mihály híve) nem rokonszenvezett a Nyugattal, és több választmányi tagot is a teljes elzárkózás jellemzett. Nem csak hogy fogadni, de még meghallgatni sem akarták a Nyugat költőit, íróit.

6 Megjelent a Nyugat 1908. 4. számában.

7 Uo.

8 Uo.

9 Oláh Gábor Naplók: i.m. 97-98.

10 A Kossuth utca 21. szám alatt, szemben a Csokonai Színházzal, állt a város második legjelentősebb szállodája, amely kávéházi, sőt éttermi részleggel is rendelkezett. Az étterem Bunda nevű helyisége Ady kedvenc helye volt. Számos versét és cikkét itt írta. Debrecen története IV. (Szerk. Tokody Gyula, Debrecen: 1986) 28.

11 Kardos Albert: A Nyugat Debrecenben – Harminc év előtt (Nyugat 1940. [33. évfolyam]/1. sz.) <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>

Géresi Kálmán, a kör elnöke már diplomatikusabb volt: „*Kilátásba helyezte a maga és a Csokonai-kör jóakaró érdeklődését a Nyugat debreceni fellépése iránt.*”¹² Ezzel párhuzamosan megbízta Kardost, hogy mindenben legyen a szervezők segítségére. Az ő közreműködésével sikerült a Royal dísztermét kibérelni, de segített a műsort összeállítani, plakátokat, belépő jegyeket nyomtatni, a helyi újságokban pedig tájékoztatta az olvasókat a tervezett eseményről.

1909. október 23-án az esti vonattal érkezett a Nyugat küldöttsége: Ady, Ignótus, Móricz Zsigmond, mint a matiné előadói, valamint a lap szerkesztője, Osvát Ernő és egy fiatal hírlapíró, Kádár Endre. A negyedik előadó, Tóth Árpád, itthon volt.¹³ A vendégeket a vasútállomáson a Csokonai-kör néhány tagja és a debreceni sajtó képviselői várták. Ezt követően a Royal Szálloda¹⁴ egyik éttermében fogadást rendeztek a vendégek tiszteletére. A vacsorán megjelent a Csokonai Kör elnöke, Géresi Kálmán, a választmányi tagok közül Darkó Jenő, Móricz Pál, Oláh Gábor, Szathmáry Zoltán, valamint Jászi Viktor és Kovács Gábor jogakadémiai tanárok. Több fiatal író és hírlapíró, akiket az irodalmi pályán akkor induló Kuthy Sándor toborzott. Közöttük húzódott meg nagy szerénnyen Tóth Árpád.¹⁵

A pohárköszöntőt Kardos Albert mondta, majd Ignótus vázolta röviden a Nyugat programját. Géresi Kálmán köszöntő szavaira Ady válaszolt. Azt fejtegette, hogy „[...] az újító ifjak hamarébb találnak jóakaró megértést az öregek sorában, mint a náluk csak kevéssel idősebb nemzedék részéről, akárcsak a nagyapák és unokák közt is ritkább az ellentét, mint az apák és fiúk közt.”¹⁶ Ezután a debreceniek nevében Jászi Viktor üdvözölte a vendégeket, végül Kuthy Sándor a tulajdonképpeni szerkesztőt, Osvát Ernőt élte. A vacsorát követően az összejelmedett társaság a Kereskedelmi Csarnokban¹⁷ feketekávé, likőr, és pezsgő mellett folytatta a társalgást. Amikor az éjféli órákban szétoszlottak, mindenki bizakodva várta, hogy a másnapi matiné sikerrel zajlik majd le.

12 Uo.

13 Tóth Árpád akkor éppen itthon tartózkodott szüleinél. Súlyos anyagi gondokkal küszködött, ezért 1909-ben abbahagyta tanulmányait és visszaköltözött Debrecenbe. Októbertől a Debreceni Független Újság színikritikusa lett.

14 Debrecen egykori szállodája és kávéháza a Fő utca végén, a Deák Ferenc, Hunyadi és Piac utcák találkozásánál állt. A város 1944-es bombázásakor megsemmisült. Debrecen története IV. (Szerk. Tokody Gyula, Debrecen: 1986) 28.

15 Kardos Albert: i.m.

16 Uo.

17 A Piac utca 8. szám alatt állt. A város irodalmi életéből is kivette részét. 1927 és 1944 között több neves író és költőt látott vendégül, többek között pl. Karinthy Frigyes is. Debrecen története IV., szerk. Tokody Gyula, Debrecen, 1986, 357.

A bizakodást a vasárnap reggeli lapok cikkei is fokozták. A Debreczeni Független Ujság 1909. október 24-ei, vasárnapi száma A „Nyugat” a tradíciók városában című vezércikkében méltatta a jelentős eseményt. A bevezetőben a cikkíró deklarálta, hogy Debrecen tradíciók iránti hűsége nem jelent makacs ragaszkodást, mert ha egy „*friss színű eszme és modern mozgalom nemesnek és szépek bizonyul*”, akkor a debreceni agyvelő is tud új emberek módjára gondolkodni, és új ideálokért lelkesedni.¹⁸ Éppen ez oknál fogva bizakodását fejezte ki, hogy a debreceni közönség magáévá teszi a Nyugat hitvallását. A Nyugat ellenségeiről elítélően nyilatkozva megállapította, hogy eszmeépítményeik védvonalai mögé bújva „[...] *kipróbált esztétikai rendszerek és pszichológiai okoskodások kellemetlen és gyanús tisztaságú porát zúditják a közönség szemébe.*”¹⁹ Amellett érvelt, hogy a nyugatellenesek által képviselt Beöthy Zsolt-féle esztétika alapelemei – úgymint a korszerűség, a tradíció, a nemzetiség és az egyéniség – Adyra is alkalmazhatóak. Értékítéletet is tartalmazó költői kérdésfelvetésében így válaszolt az Adyt ellenzőknek: „*vannak-e korszerűbb verseink az Ady verseknél, van-e nemesebb és meghatóbb tradíció, mint az ő Ilosvay Péter és Csokonai emléken ellágyuló lírájának mult-szeretete, van-e keserűbb és szilajabb magyarság, mint az ő «dobott kőként hazájába vissza-visszahulló» lelkének erős magyarsága s végre és főképpen van-e líránkban Petőfi-óta oly sokoldalú és gazdag egyéniség, mint az ő új témaköröket nyitó, sok-sok epigont eszeveszett utánzásba rántó hatalmas individualitása?*”²⁰

A keresztény politikai napilapként számon tartott Debreczen szerkesztője, Móricz Pál *Néhány üdvözlő szó* című cikkében szintén a jövődó ragyogó és fényes oszlopainak nevezte a Nyugat fiatal alkotóit. Ők méltán tarthatnak igényt a közönség szeretetére és tiszteletére, mert, „*a lomhán szunnyadó nemzet respektus lelkébe új hangokat, új érzéseket, új törekvéseket, új eszményeket igyekeztek és igyekeznek beoltani ifju erővel és gyönyörű szép hittel*”²¹ Éppen e törekvésüknél fogva ajánlotta őket a közönség figyelmébe.

A nagyszámú érdeklődőre várók és zajos sikerben bízók azonban nem számoltak azzal a kétségtelen ténnyel, hogy a város ekkor érte el szellemi és mentális mélypontját. Mint Lakner Lajos megállapította, e korszak irodalmi-kulturális értékteremtés nélkül zajlott le. Nem volt meg az a réteg, amely fogékony lett volna a művészetre, irodalomra, „[...] *s amely felemelt volna egy-egy író, művet, bevitte volna őket a köztudatba, kultuszt teremtett volna nekik [...]*”²² Ennél fogva aligha csodálható, hogy a vasárnapi matiné 11 órás kezdetekor a Royal

18 A „Nyugat” a tradíciók városában. Debreczeni Független Ujság. 1909. október 24.

19 Uo.

20 Uo.

21 Móricz Pál: *Néhány üdvözlő szó* – A „Nyugat” írói Debreczenben, (Debreczen, 1909, okt. 24.) 4-5.

22 Oláh Gábor *Naplók*: i.m., 661-662.

díszterme még szinte kongott az ürességtől. A Debreczeni Ujság október 26-án megjelent cikke szerint a program csak dél felé kezdődött, „[...] amikor együtt voltak a teremben a „Nyugat”-nak már előbb meghódított hívei. A közönségről felvett seregszámlát így adhatjuk meg: ott volt hivatalból a Csokonai-kör vezetőségének néhány tagja, néhány író és tanár, a szintársulat néhány tagja, egy csoport diák. Akik az itt felsorolt csoportok egyikébe sem tartoznak, lehettek talán 15-en is.”²³ A Debreczeni Független Ujság ugyanazon napi számában megjelent cikk szintén kiemelte az érdeklődés hiányát, ám a matinén résztvevőket Debrecen szellemi arisztokráciájaként aposztrofálta, akik a város társadalmának azon rétegéhez tartoznak, amely lépést tart a kulturális haladással.²⁴

A vendégeket Géresi Kálmán a Csokonai Kör elnöke köszöntötte és mutatta be.²⁵ A matinét Ignotus nyitotta meg. Előbb a magyar irodalom helyzetét vázolta a publicista markáns vonásaival, majd a Nyugat programját, az új irány célját ismertette, melynek sarokköve az „*egyéniség művészi szabadságának biztosítása minden vonalon.*”²⁶

Ignotus után a fiatal Tóth Árpád lépett a felolvasóasztalhoz. Előadása közben érződött lámpaláza, hiszen a debreceni irodalmi közönség előtt ez alkalommal mutatkozott be először. A Nyugatban már korábban megjelent és most bemutatott négy verse (*Látomás, Szobák, Kis vendéglőben, A parkban*) az egész hallgatóságot magával ragadta, és meggyőzte arról, hogy egy teljesen kiforrott költőt tisztelhet személyében. Olyan lírikust, „*aki csodás színekben képes ragyogtatni a magyar nyelv szépségeit és aki művészien csiszolt verssoraiban és sokszor játsszian összehangolt rímeiben, valami rendkívül finom zenét hullámoztat végig. Már ezekből a költeményekből nyilvánvaló lett, hogy Tóth Árpád sohasem fogja a lázongó tömegeket a barrikádokra vezérelni, de fog férkőzni minden érzékeny szívbe, amely hajlandó befogadni az állandó bánat és illanó öröm, az emberi és egyéni szenvedések örök hangjait.*”²⁷

Tóth Árpád után Móricz Zsigmond következett az emelvényen. Az első, számára irodalmi hírnevet szerzett kötetéből olvasta fel Márkus című novelláját. Móricz hangja, szelíd arcvonásai, a novella klasszikusan népies magyarsága, egészségétől duzzadó humora nagy hatást gyakoroltak a hallgatóságra. „[...] za-

23 A „Nyugat Debrecenben – Irodalmi matiné a Royalban, Debreczeni Ujság, XIII. évf. 244. sz. 1909. okt. 26., 2.

24 A „Nyugat” matinéja, Debreczeni Független Ujság, 1909. okt. 26.

25 A Nyugat felolvasó délelőttjén jelenlévő Oláh Gábor Naplójában erről a következő bejegyzést tette: „Géresi, mint házigazda, Buda halála-beli sorokkal üdvözölte a nyugatiakat, akik «termékenyítő iszap»-ot hoznak a magyar ugarra. Két ismeretlenű egyenletnek mondotta a nyugati kis gárdát: Ignotus az egyik, Ady a másik. Ady mérgében csillagokat szórt.” Oláh Gábor Naplók: i.m. 149.

26 Uo.

27 Kardos Albert: i.m.

*matos, eleven szájról ellesett beszéde leghamarabb talált utat a debreceni szalonnás keblekbe. Nevettek, tehát jó dolog volt.*²⁸

Utolsónak Ady Endre állt a felolvasóasztalhoz. Hatalmas taps és éljenzés fogadta a legismertebb nyugatos költőt. Ez a viharos tetszésnyilvánítás minden egyes költemény után megismétlődött. A felolvasott versek között elhangzott a *Fehér lány virág-kezei* című is, amely a Nyugat 1909. 12. számában *Virág-kezek a fejemen* címmel jelent meg.²⁹ A hallgatóságához nem minden szó jutott el, mert Ady előadásmódja, tompa, kántálós hangja nem volt képes betölteni a termet. Oláh Gábor egyenesen sziszegésnek minősítette előadását.³⁰ A közönség tüntetőleg tapsolta Adyt, aki a felolvasást meg is toldotta.

Mindezek ellenére közönségikerről nem beszélhetünk, mert Kardos Albert szerint „a hallgatóság csak félig töltötte meg a termet, és mert ennek a hallgatóságnak a soraiból is sokan hiányoztak, akiknek illetet volna megjelenniök”,³¹ pedig a Csokonai Kör egy bizalmas köriratban is felkérte a vezetőség és a választmány tagjait, hogy minél nagyobb számban vegyenek részt a felolvasó délelőttön. A Debreczeni Ujság október 26-án megjelent számának matinéről szóló tudósítása is kiemelte, hogy „előkelőbb matiné iránt még alig tapasztaltuk, hogy ilyen részvétlenség nyilvánult volna.”³² A felemásra sikeredett bemutatkozáshoz ugyanakkor az is hozzájárult, hogy a műsor sem adta azt, amit az érdeklődők nagyobbik része elvárt.

Délután a vendégek megtekintették a kollégiumot és a nagykönyvtárat, ahol Oláh Gábor kalauzolta őket. Innen a Nagyerdőre mentek. A kellemes őszi napsütésben megtett sétáról Kardos Albert így írt: „[...] Ady, Ignotus meg én külön szakadtunk és bolyongtunk a már kopaszodó fák és a tarlott bokrok között [...] Ignotus meg én hangosan vitatkoztunk irodalmi kérdéseken, mert én, mint az Arany-Gyulai iskola neveltje nem olyan könnyen hajoltam meg Ignotusnak még oly fényes érvei előtt sem. Ady nem vegyült vitánkba, ragyogó fényű, olajbarna szemét hol az avarnak rőt-piros és citromsárga levelein hordozta körül, hol a húnyó napba meresztette, amelynek gyémántporos sugaraiban talán már ott látta az «Illés szekerét», amely őt is elviendő lesz. Szavunkra csak akkor figyelt oda, mikor Ignotus is, én is közös tanítómesterünkre, Gyulai Pálra hivatkoztunk, aki akkor már a sír szélén állott és akit egy pár hét múlva (1909 XI. 9.) bekövet-

28 Oláh Gábor Naplók: i.m., 149.

29 A vers „a bakfissá fejlődött Kabos Ilonkával való pesti találkozás emléke volt.” Bölöni György: i.m., 301.

30 „Utolsónak Ady sziszegett el pár jó-rossz verset; haj, nem a régi nagy már! A hetvenkérés megölte benne a tetőre jutáshoz szükséges energiát. Boldog, mert nem is sejtí hanyatlását.” Oláh Gábor Naplók: i.m. 149.

31 Kardos Albert: i.m., 70.

32 A „Nyugat” Debreczenben – Irodalmi matiné a Royalban, Debreczeni Ujság, XIII. évf. 244. szám, 1909. okt. 26. 2.

*kezett halálakor Ady olyan szívből fakadó versben siratott el (Harcos Gyulai Pál), mintha ő is ott ült volna Gyulai előtt az egyetem padjain és hallgatta volna örök csatázását.*³³

Este a Csokonai Színházban a részükre fenntartott páholyból Lehár Ferenc három felvonásos operettjét, a Mulató isteneket nézték meg, az előadás után pedig visszautaztak Budapestre.

Alig ha kétséges, hogy beteljesedtek Móricz Pál szavai, aki a Debreczen hátsójain két nappal később így értékelte a Nyugat alkotóinak debreceni bemutatkozását:

*„Adyék debreceni sikereikről, ha beszélnek, elmondhatják: - Jöttünk, meghallgattunk és győztünk!”*³⁴

33 Kardos Albert: i.m.

34 Móricz Pál: Ady Endréék Debrecenben. A „Nyugat” íróinak diadala. Debreczen, 1909. október 26.